

***SPRACHPOLITIK UND GESELLSCHAFTLICHE
ALPHABETISIERUNG,
Jakin-iturri eta bide-erakusle***

Mikel Zalbide

Hizkuntza-soziologiaz han-hemen argitaratzen diren lanak irakurri eta iruzkinak egitea ez da eginkizun erraza. Aztergai konkretuaz dugun ezagutza, hasteko, aski mugatua izaten da askotan. Eguneroko lan-jardunak, bestalde, ez digu sarri hartarako astirik ematen. Mugak muga eta nekeak neke, horretan saiatu nahi nuke ordea, aldian behin, *Euskera* honetan. Jagon Saila ez ezik Iker Saila ere gogoan dut, bide horri heltzerakoan. Teorian eta teoriatzko ikerketan daukagu hutsunerik nabarmenena, izan ere, soziolinguistikaren alorrean dihardugunok. «egin eta egin» daramagu berrogei bat urte, egiten dugun horren noranzkoaz eta irismenez, bere muga-ahalmenez eta orain arteko emaitza enpirikoez, gogoeta teoriko handirik egin gabe, azken mende-laurden honetan (1). Akademiaren esparruan sartzen da gogoeta-lan hori, bete-betean sartu ere, eta hartarako akuilu izan nahi luke nire ekarpen xumeak. Besteren esan-eginak arakatu eta baloratzen saiatzea ez dugu, berez, gogoeta-saio horretarako lanabesik okerreana. Hona gaurkoan aipagai hartu dudan ikerlana, doktore-tesi izan ondoan egileak liburu moduan argitara emana:

Izenburua: *Sprachpolitik und gesellschaftliche Alphabetisierung. Zur Entwicklung der Schreibkompetenz in Katalonien seit 1975.*

Egilea: Christian H. Münch.

Argitalpena: 2006. Frankfurt am Main. Peter Lang argitaldaria. ISBN 3-631-53763-8

Liburu berria atera da helduen alfabetatze-lanaz. Ez dago horretan nobedade partikularrik: argitalpen askotxo dira, aldez edo moldez, langintza hori aztergai dutenak. Kataluniako helduen alfabetatzeaz, Alemanian eta alemanez, liburu osoa argitaratzea ez da ordea hain eguneroko kon-

(1) Badira noski salbuespenak: norbanako jakinen (Txepetxen eta haren aurreko zein ondoko norbanakoen) hainbat ekarpen erakargarri, unibertsitate alorreko zenbait azterketa, tesi-tesina eta argitalpen, herri-aginteetatik bultzaturiko zenbait jardunaldi eta ikerlan, han-hemengo ikastaro espezializatuak eta BAT aldizkaria ditugu, besteak beste, saio horien lekuko. Ez dira, inola ere, gutxiesteko ekarpenak. Joera nagusiari dagokionean ez dut uste, ordea, hain oker nabilenik.

tua (2). Salbuespen miragarria ere ez, halere. Euskalaritzak ez bezalako indarra eta hedadura du katalanistikak mundu zabalean, Europan eta Europatik kanpora. Osagarritzko datua erantsi behar zaio horri, kasu honetan eta beste zenbaitetan: hizkuntza eta kultura katalanak bilgune bizia eta agertoki zabala dute Frankfurt-eko Goethe unibertsitatean, Tilbert D. Stegmann irakaslearen eta bere *Biblioteca Catalana* famatuaren eskutik. Frankfurt-eko giro horretan ernetako hazia da, hain zuzen, aipagai dugun lan hau. Giro horretan jasoa du Christian Münch-ek bere formazio unibertsitarioaren zati handia: han jasotzen hasia du eta, hangoa inoiz eskutik utzi gabe, Bartzelonan garatua (3). Bere doktore-tesiaren laburpen eguneratua da oraingoan aipagai dugun liburua (4).

Izenburuak argi azaltzen duenez, helduen alfabetatzeaz dihardu azterketa honek. Ez nolanhiko alfabetatzeaz ordea: *hizkuntza-normalkuntzaren* inguruan garaturiko alfabetatze-saioa aukeratu du berak aztergai. Hori da bere lanaren berezitasun argia (5). Ezinbestekoa gertatu zaio, horregatik, hizkuntza-normalkuntzaz hitz bi esatea: hitz bi kontzeptuaz eta, nola ez, Katalunian izandako garapenez. Erabiliaren erabiliaz aski etxeratua badaukagu ere kata-

(2) Lingüista alemanak ez dira atzean gelditu izan inoiz, soziolinguistika lantzeko orduan. Hogei urte bete berri dira alemanezko soziolinguistikak bere aldizkari ezaguna paratu zuenetik: *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* Ulrich Ammon, Norbert Dittmar eta Klaus Mattheier (arg.) (1987). Geroztik badakigu bertako beste hainbat argitalpenetan ere bere lekua duela enfoketuzko soziolinguistikoak.

(3) Münch-ek berak argi azaltzen duenez Alemaniako DAAD eta Kataluniako *Institut d'Estudis Catalans* batetik, eta *Consell Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT)* bestetik, izanak ditu Bartzelonan urte biz egindako ikerlan horretarako beka-emaile.

(4) Ikasle-garaian, hasteko, Bartzelonako Unibertsitatean egin zuen urtebete, 1991-92an. Handik zenbait urtera Katalunian bertan egindako ikerketa-lanean oinarritua dago bere doktore-tesia, orain liburu moduan kaleratu duena. Kataluniako Generalitatearen *Consorti per a la Normalització Lingüística* (CPNL) izan du Münch-ek, neurri zabalean, bere azterlan enpirikoaren aplikazio-gune nagusi. *Generalitatek* sortutako *Institut de Sociolingüística Catalana*rekin batean jardundakoa da, bestalde, lan hori egiteko orduan. Instantzia ofizial horiezaz gainera *Universitat Oberta de Catalunya* (Miquel Strubell irakaslea), *Universitat de Barcelona* (Emili Boix, Albert Bastardas eta Joan Solà irakasleak) eta *Universitat Pompeu Fabra* (Daniel Cassany irakaslea) bide-erakusle izanak ditu. *Junta Permanent de Català* (Carme Bover, Toni Soler eta Lluís Ràfols Ràfols) oso bertatik ezagutua du orobat. Esan dezagun, bidenabar, euskaldunok in ere izana duela Christian Münch-ek harremanik, lana amaitu aurreko fasean. Katalunian eta hemen (IRALEn, HABEn, IVAPen) zer neurritan bide beretik genbiltzan, eta zer neurritan bestelako jokamoldez geniharduen, berariaz aztertu nahi izan zuen Münch-ek. Gogoan dut elkarrekin izandako lan-bilerak eta harreman-segida. IVAPeko Jesus Eizaguirrekin eta HABEko Pello Esnalekin izandako harremanak ere bai. Ez dugu beraz ezezaguna gure artean, ikasbideari dagokionez. Neskalgun (honez gero emazte?) euskalduna izateak sendotu baizik ez ditu egin, jakina, harreman-lotura horiek.

(5) Aparteko gertakaritzat har liteke, hainbatean, Münch-en ikerlan hau. Aparteko gertakaria da, lehenik eta behin, Kataluniako hizkuntza-politika instituzionalaren ebaluazio-saioa egiten saiatzen delako, ekimen horren argi-itzalak kanpotik eta barrutik begiratzuz aldi berean. Horrelakorik gutxi ikusten da oro har, gure aldeotan; are gutxiago, doktore-tesietan. Aparteko gertakaria da bere azterketa, bestalde, helduen katalanezko alfabetatze-lana *acquisition-planning* eta *status-planning* aldetik arakatzen saiatzen delako aldi berean. Aldi-berekotasun hori Münch-en lanaren aldeko ezaugarritzat har liteke orobat.

lan-euskaldun-galegook, hitz berria da berez *hizkuntza-normalkuntza*. Aracil valentziarrak orain dela berrogei urte inguru sortua eta Franco hil ondoan, 1980tik hona bereziki, Espainiako herrialde beregain askotan (gaztelaniaz aparteko hizkuntza propioa dugunetan) lege-aitormenez zurkaiztua. Berria izateaz gainera, hizkuntza-normalkuntza hori definizioz eta irismenez zehazteak lana eman ohi du (6). Ez da hain gauza erraza, hizkuntza-normalkuntza zer den (edota zer izan behar lukeen) definitzen. Hori baino lan delikatuagoa da, ordea, orain arte aplikatu den hizkuntza-normalkuntza konkretua zer emaitza modu eskaintzen ari den zehaztu, argitu eta baloratzea. Zer ari gara lortzen, eta zertan ari gara huts egiten, hizkuntza-normalkuntzaren bidez? Sarritan galdetu ohi diogu horrelakorik geure buruari, lanbidez horretan ari garenok bederen. Gutxitan argitara ohi ditugu, ordea, galdera horiek geure baitan eragiten dituzten usteak eta nola-halako neurketa-emaitzak. Guk baino ondotoxoz tradizio sendoagoa dute, gogoeta-lan horretan, katalanek (7). Ondo trebaturiko buru-langileak dituzte, hasteko, bertako unibertsitateetan eta instantzia instituzional espezializatueta. Handik kanpora ere eztabaida-gune eta agertoki ederrik ez zaie falta, gainera. Etxe barruko galderagile zorrotzei kanpoko adituak erantsi dizkiote, bestalde, azken hamarkadotan. Guregana baino ondotoxoz sarriago hurbildu dira katalanezko hiztun-elkartera, galdera horiei zientzi arauzko erantzuna bilatu nahi lieketen espezialista jakitunak (8). Bai galdera osoaren erantzun betearen bila ari direnak eta bai, kasu honetan bezala, galdera osoaren alor batean zentratu nahi izan dutenak (9).

Galdera-alor argia hautatu du Münch-ek, bere ikerlanaren oinarri: *zer fruitu eman du Katalunian mende-laurdeneko Hizkuntza Normalkuntzak, bertako helduen idazmena landu eta garatzeari dagokionez? Noraino dira bertako herritarrak katalanez (katalan jasoan zein arruntean) erraz, jori eta zuzen idazteko gai? Zer albo-ondorio ekarri du, halakorik ekarri baldin badu, katalanezko alfabetatze-lan horrek?* Galdera-alor hori hartu du aztergaiaren muin, eta saiatu ere galdera-muin horri erantzuten saiatu da ikertzaile alemana. Jakintza-alor batetik baino gehiagotatik edan behar izan du horretarako. Hizkuntza-soziologiari leku zabala eskaini dio bere ikerketan; linguistika tradizionala, hizkuntzaren historia soziala, hizkuntzen ontogenesia eta hizkuntzalaritzaren

(6) Inon baino saio ausartagoak egin izan dira Katalan-herrietan, hasieratik beretik, kontzeptua mugarriztatze aldera. Albert Branchadell-en 1987ko «Normalització Lingüística: el concepte» ez da, inola ere, diogunaren adibiderik hutsalena.

(7) Ikus, esate baterako, Münch-ek beraraiz aipatzen dituen aditu katalanok: Joan Argenter (1991), Albert Branchadell (1987 eta 1996), Francesc Vallverdú (1995), Bernat Joan i Marí (1996) eta Miquel Strubell (1999).

(8) Georg Kremnitz baten jarduera, ez bakarria izanik eta ez, agian, lehena, paradigmaticoa da nolanahi ere.

(9) Ez dugu euskaldunok halako kanpo-adituen barne-lan sendo eta jarrai handirik, hizkuntza-soziologiaren sailean bereziki. Aldian behingo erdal kazetari oro-jakileen sinplekeriak maizago entzun edo jasan behar izaten ditugu, kontzeptu teorikoz eta jakite enpirikoz ondo landutako aztertzailerik kanpotarren emaitza kritikiko sakonak baino. Azken era horretakoa da, katalanen onerako eta gure inbidiatarako, aztergai dugun ikerlana.

egungo zenbait ildo berri ere aski kontuan izan ditu. Hizkuntza-soziologiaren aldetiko ekarpenak hartu nahi nituzke gogoan, iruzkin honetan.

Gorago esan denez, hizkuntza-normalkuntzaren alor konkretu bati heldu dio ikertzaile alemanak, ez hizkuntza-normalkuntzari bere osoan. Hizkuntza-normalkuntzaren kontzeptuaz eta bere gorabeherez inon baino gogoeta sakona-gorik egin den herrialdean heldu dio langintza horri, eta horren eragin nabarmen antzematen da bere ikerbidean. Katalanaren historia sozialak eta katalanaren *acquisition planning* delakoak aski leku zabala dute bere jardunean. Hori guztia horrela izanik ere, Kataluniako gaur eguneko mintzajardunaren gizarte-moldaera du Münch-ek aztergai. Mintzajardun horren idaz-langintza, bereziki: nola doa helduen katalanezko alfabetatzea, Katalunian? Zergatik sai-atu da hainbat katalan heldu, zahar eta berri, katalanez alfabetatzen, lehendik gaztelaniaz irakurtzen eta idazten ongi baldin badaki? Zer leku izan dute jarduera horretan ikasketari helduon motibazio integratiboak eta instrumentalak, intrintsekoak eta estrintsekoak? Nola uler litezke motibazio horiek, 1975etik honako hizkuntza-politikaren eta kontestu ideologiko berriaren argitan? Zertan egin da aurrera gizarte-bidezko alfabetatze-lanean, eta zerk huts egin du?

Gai-multzo zabal horri heltzean, ikertzaile alemana ez da *vacuum* batean lanean ari izan. Euskaldunok gehiegi enteratu ez bagara ere eztabaida teoriko sakona, oinarriak astin-astin egiterainokoa, jasanya du Katalunian Hizkuntza Normalkuntza osoak, 1980ko eta 90eko hamarkadetan (10). Astinaldi horrek aieka bat baino gehiago izan du. Hizkuntzaren barne-egitura eta kanpo-erabilera lotzeko saioa izan da horietariko bat. *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús i la normativització* eman zuten argitara 1991n, ikuspegi hori artean zuela, Joan Martí i Castell-ek eta beste zenbaitek. *Normalkuntz* eta *normatibazioa*. Hizkuntzaren erabilera zabaldu nahi du lehenengoak (normalizazioak): hiztun-kopuruz, jardun-gunez edo bietara zabaldu. Hizkuntza zuzen-egokiaren eredia sortu, ezagutarazi eta zabaldu nahi du bigarrenak (normatibizazioak). Batak besteari mesede egiten al diote, edo traba? Noiz bata (mesede) eta noiz bestea (traba)? Bata bestearen kaltean ari direnean, zeinek behar du lehenasuna, ahuldutako hizkuntza indarberritzea baldin badugu helburu? Hobe al da katalan *light*-ez egitea, erdaraz egitea baino, eta beraz bultzatu egin behar al da horrelako hizkera moldea? Hizkuntzaren herio-aurreko ataria al da hori, eta beraz alde batera utzi beharrekoa, nahiz eta ordainetan «hainbat hiztun» galdu? Horretara ere zabaldua du katalan-munduak bere kezka-esparrua (11). Haientzat ez ezezik, guretzat ere erakargarri dira galdera horiek: «pixka bat ez mucho» leloa kaleratu berri den honetan ezin esango dugu, noski, urruneko kontuak direnik.

(10) Ez da harritzekoa, horregatik, Euskaltzaindiaren pareko-edo den *Institut d'Estudis Catalans*-ek ere osoko bilkuran aztertu izana hizkuntza-normalkuntzaren gaia (1990eko apirilaren 18ko batzarrean egin zen hori, oker ez banago).

(11) Ikus, esate baterako, Joan Martí i Castell (arg.) (1991) eta Joan Solà (1985). *L'ame-naça del català light* delakoaz ikus, adibidez, Maria-Lluïsa Pazos i Noguera (1990).

Aski zuzenean eragiten digu euskaldunoi, bistan denez, Christian Münch irakaslearen aztergaiak. Alfabetatze-euskalduntze lanaz, batez ere helduen alfabetatze-euskalduntzeaz, arduratzen garenok aski kontuan hartzekoa dugu azterlan hori. Idatzita dagoen hizkuntza (alemana) eragozpen larria da gure artean, badakit. Larria izanik ere ez luke erabateko eragozpen izan behar: irakurtzeko gaitasuna mintzamen-idazmenak baino ondotoz hedatuago egon ohi da gure artean. Ikusi besterik ez dago, ingelesezko bibliografia teknikoarekin zer gertatzen den. Espero dezagun, hortaz, gure arteko hainbat profesional gai izango dela lanaren muinera iristeko. Hartarako zailtasuna lukeenarentzat, lagungarri izan nahi luke iruzkin xume honek. Ez ditut liburuaren zoko-moko guztiak arakatu: ondotoz orrialde gehiago behar genituzke horretarako. Funtsezkoak iruditu zaizkidan puntuetan zentratuko naiz, hortaz.

I. LIBURUAREN ZENBAIT EKARPEN

Badago Christian Münch-en liburuan, euskaldunontzat ere, zer aztertua eta zer ikasia franko. Honako motibo hauengatik diot hori, besteak beste: gizarte bidezko alfabetatze-lana bere ingurumen soziopolitikoan kokatzen du lan

horrek, hasteko; eskolako gutxietsi gabe helduaroko alfabetatze-bidean zentratzen du, bestetik; azkenik, konstruktu teoriko erakargarriaz hornitu du ikerlanaren dokumentazio-atala. Banan bana azalduko dira, gaingiroki bada ere, hiru puntu horiek.

I.1. Gizarte bidezko alfabetatze-lana, hizkuntza-normalkuntza asmo izanik

Hona Münch-ek alfabetatze-lana nola deskribatzen duen. Gaztetan eskuratzen da, normalean, irakurtzeko eta idazteko gaitasuna. Gaitasun hori ez da, hala uste izan ohi bada ere sarri, trebetasun grafomotorrera eta zeinu-sistema semiotikoa eskueran izatera mugatzen. Hizkuntza-norma bat eskuratzea ere bada, izan, alfabetatze-lanaren helburu. Horrek, berriz, bere jira-bueltako ortografia-arauak, baliabide lexikalak eta gramatikalak bezala, erraz eta eroso erabiltzen ikastea esan nahi du. Eskola-garaian eskuratzen da gaur egun, oro har, trebetasun- eta ezagutza-multzo hori (horren parterik handiena). Alfabetatze-lana ez da ordea eskola-garai horretan amaitzen: hiztunaren lanbide-giroak eta bizitza pribatuak zeresan handia dute trebetasun horien garapenean edo atzeranzko galbidean.

Aparteko lekua du, alde horretatik, helduen alfabetatze-lanak. Lanbidezko hizkuntza-eskakizunek berariazko eragina izaten dute horretan. Trebetasun horien guztien sorrera, garapena eta kontsolidazio-finkapena prozesu sozial konplexu baten atal dira, hainbatean. Oinarri instituzionala izan ohi du prozesu horrek, partez. Giza arteko interakzio sozialaren fruitu ere bada, ordea. Alfabetatze instituzionalak eta gizarte bidezkoak uztardura konplexua dute, hori guztia dela medio. Gizarte bidezko alfabetatze-lana hartzen du Christian Münch-ek aztergai nagusi, bide instituzionala tartean sartuz. Hizkuntza bat baino gehiago aurrez aurre dauden gizarteetan, hizkuntza bakoitzak bere esparru fisiko eta soziofuntzionala izan ohi du maizenik. Hori dela-eta, idatzizko jarduna hizkuntza baten (gehienetan, estatuko hizkuntza nagusiaren) atributu izaten da maiz. Salbuespen dira, alde horretatik, konpartimentazio soziofuntzional hori kolpean eten eta ordura arte idatzizko esparrutik baztertua zegoen hizkuntzari (funtsean, bere hiztunei) hartarako atek zabaltzen zaizkien kasuak. Horren adibide aparta da gizarte katalana, azken mende-laurdenean, eta horretan zentratu da ikertzaile alemana.

Hizkuntza-politika eta gizarte bidezko alfabetatze-lana uztarri berean lotzen ditu ikertzaile alemanak: bien arteko lotura moldea du liburuak aztergai. Izenburuaren bigarren zatia bereziki argigarria da, xede-helburuei dagokienez: «Zur Entwicklung der Schreibkompetenz in Katalonien seit 1975». Hots, katalanez idazteko gaitasunak 1975etik hona gizarte-bizitzan izan duen bilakera. Katalanezko alfabetatzeak mende-laurden honetan izan duen bilakera soziala, eta saio horrekin lortu diren idazmen-emaitzen argi-ilunak: kontu

horiek arakutzen dira lan honetan. Ikerlanak ez du, soil-soilik, ikasketari jakinen alfabetatze-moldea eta horri buruz beraiek ageri duten jarrera aztertzen. Gizarte-prozedura horrek eskueran izan dituen lagungarriak eta han-hemen agertzen ari zaizkion eragozpen-traba orokorrak analizatu nahi izan ditu, aitzitik. Hala jardun du Münch irakasleak, linguistikaren esparrutik abiatuz baina soziolinguistikaren alorrean sartuz bete-bete. Aparteko garrantzia du luze-zabaleko alfabetatzearen gai horrek, Europako eta XXI. mendeko hiztun-herri txikiontzat. Hitzeko jarduna da orain ere nagusi, han eta hemen, hiztun-talde gehienon batez besteko jardunean. Gero eta beharragoa dugu ordea, zenbaitetan, idatzizko jarduna. „Idatzizkoa« diogunean, jakina, bere esanahi soziolinguistikoa hartu behar da gogoan: irakurketa eta idazketa biltzen dituen transmisio-bide zabala, soziokulturalki landua.

I.2. Alfabetatze-bideak: eskolakoa eta helduarokoa

Argibide artezak eskaintzen ditu Münch irakasleak, alfabetatze-bide nagusiez. Oso deigarria gertatzen da, alde horretatik, eskola-bide formalaren ondoan instituzionalki babesturiko alfabetatzeak liburu honetan ageri duen leku zabala. Gure arteko HABE eta gainerako euskaltegien jardun-sarea: hori (sare horren Kataluniako uztarkidea) hartzen du berak ikergune nagusi (12). Badago horretan zer ikasia franko. Kataluniako egoeratik arras urrun gaude euskaldunok demolinguistikaz, tradizio literarioaren zabalaz eta, nola ez, hango eta hemengo hizkuntzen *Ausbau/Abstand* izaera kasik antagonikoaz. Aldeak hain handiak izanik ere uhin berean gabiltza, ordea, maiz. Eskola bidezkoa ez bezala, lanbide-esparruko irakurketa «markatu»an (kasik ezinbestekoan) elikatzen da gizarte bidezko alfabetatze instituzionala. Administrazioari hizkuntza-eskakizunak bultzatua da hein batean, han eta hemen. Ikasketarien motibazio instrumentala oso agerian dago ikerlaneko galdekizunari ikasketarietako emandako erantzun askotan. Administrazioaren jardun-esparru gehienetako formulario eta dokumentu ofizialen hizkuntza-moldera oso pegatua egon ohi da sarri, bestalde, beraien idazmen-lanketa.

Bigarren mailakoa da zenbaitentzat, eskolan lortzen den oinarrizko alfabetatzearekin konparatuta, euskaltegi edo irakastegi bidez lortzen dena. Ez da horrela: «lanbidearen beharretan zentratutako» alfabetatze hori funtsezkoa da, han eta hemen, geure hizkuntzan erraz irakurtzeko eta lasai idazteko gaitasun funtzional-aktiboa eskuratuko badugu. Ez da egia, nolana ere, eskola bidezko alfabetatzea euskaltegi edo irakastegi bidezkoa baino nabarmenki sendoagoa denik. Eskola-maisu euskaldun gehienek ongi asko dakite, egia hori zein den garrantz eta gordin: etxetik euskaldun diren haurrek 14 edo 16 urte D ereduko ikastetxean eginik ere, «hainbateko»

(12) IRALEREen baliokide zuzenik ez dago han, eta ez du beraz halakorik aztertu. Atera dituen ondorioak esparru horretarako ere baliagarriak dira ordea.

alfabetatzea lortzen dute sarri: osin handia egon ohi da askotan, euskaraz «hainbatean» idazteko gai izate hutsaren eta hartan jarduteko gaitasun funtzional-aktibo osoaren (inoiz «beregaintasuna» deitu izan diogun horren) artean. Euskaraz «hainbatean» idazten jakitetik «osorik» jakitera zenbateko tartea dagoen ez dugu, ene ustez, azken mende-laurden honetan behar bezain serio aztertu eta baloratu. Münch-en liburuak duen merezimenduetako bat horixe da hain zuzen: «hainbatean» alfabetatua egotetik euskaraz erraz irakurtzeko eta zalu-zorrotz-zuzen idazteko gai izatera dagoen tarte handiaz ohartzen lagun diezaguke. Ez da mesede kaxkarra etxeko zapi zikinak, arrotzen aurrean astintzea komeni ez delako aitzakiaz, hain isilpean gordezen ohiturik gaudenontzat.

1.3. Lanaren konstruktua teorikoa

Katalanez alfabetatzen ari diren ehunka ikasketari aztertu ditu Christian Münch-ek. Galdeketa estandarizaturik egin die horretarako, besteak beste. Noiz eta non jaiotako diren, etxean umetan eta orain katalanez edo gaztelaniaz egiten duten, formazio akademikoz zer diren, zertan lan egiten duten, zer mailatako alfabetatze-ikastaroa egiten ari diren, eta abar. Horrelako galderak egin eta emandako erantzunak jaso ditu, batetik. Bestetik, berriz, *kommunikative Profile* edo *komunikazio-moldeak* sortu ditu eta ikasketarien hainbat erantzun bertara irauli. Badute aparteko interesik, lan horretarako prestatu dituen *kommunikative Profil* horiek. Oinarri teoriko ohargarritz eraikitako konstruktua dira *Profil* horiek, hainbat bereizkuntza (normalean, ez beti) dikotomikotan oinarrituz sortuak. Ikus dezagun nola:

- a) Ohiturik gaude, betidanik, ahozko eta idatzizko jarduna bereizten. Aho batez onartzen dugu, era berean, batak (ahozko jardunak) eta besteak (idatzizkoak) bereizgarri nabarmenak dituztela. *Medioa* esaten zaio horri soziolinguistikari, eta hala ageri da ikerlan honetan ere. Medio bakoitzaren bereizgarriak zein diren zehazterakoan sortzen dira nekeak eta, inoiz, kontraesanak. Eragozpen horiek gainditu nahirik, atal biko partiketa ordez lau ataleko zati-banaketa proposaturik dute Peter Koch eta Wulf Oesterreicher irakasleek (Koch eta Oesterreicher 1985, 1990). Ohiko kategoriari, *medioari* alegia, beste kategoria bat (*kontzepzio* deitzen dutena) erantsi diote. Kategoria bi (medioa eta kontzepzioa) hartzen dituzte hortaz ikertzaileok oinarri, eta kategoria bakoitzean bi atal bereizten. Medioan, ohiko dikotomia mantentzen dute: ahozkoasuna batetik, eta idatzizko jarduna bestetik. Kontzepzioan, berriz, *hurbil/urrun* dikotomia aplikatzen dute. Lau ataleko sare-koadroa ateratzen zaie horrela. Münch-en beraren hitzetan esateko, lau *Bereiche*-ko modeloa da bere ikerlanaren jatorrizko matrizea:

C	D
A	B

- A: ahozko jarduera hurbila
 B: ahozko jarduera urruna
 C: idatzizko jarduera hurbila
 D: idatzizko jarduera urruna

Labur bilduz, *hurbil/urrun* dikotomia erantsi diote Peter Koch-ek eta Wulf Oesterreicher-ek ohikoari: *Nähebereich* eta *Distanzsprache* arteko bereizketa egin dute, bai ahozko jardunean eta bai idatzizkoan. Hori da eredu honen bereizgarri handi bat (13): bai aho-hizkuntzan dago mintzamolde urruna (ohiko mintzamolde hurbilaz gainera), eta bai hizkuntza idatzian dago idazmolde hurbila (ohiko urrunaz gainera). Lau ataleko zatiketa honek ez du, bistan denez, Fishman-en *elebitasun/diglosia* banaketa laukoitz famatuarekin zerikusirik. Gizarte edo hiztun-talde osoen karakterizazioarako konstruktua da hura. Hizkera-molde batean edo bestean alfabetatzen ari den gizabanakoaren mintzamen-idazmenak deskribatzeko formulazioa da hau.

Une bateko egoera deskribatzea ez da aski. Gaitasun-bilakaera nondik nora doan argitu beharra dago, alfabetatze-lana zer fruitu ematen ari den aztertu nahi bada. Denbora-ardatzaren kategoria dinamikoa sartu da horrela, bere elementu dikotomikoak *lehen/orain* izanik. Lau ataleko sare-taula zortzi elementuko matrizea bihurtu du zehaztapen horrek. Azkenik, ele biko hiztunaz ari garenez bikoiztu beharra ikusi da zortzi atal horiek, batean katalanerako eta bestean gaztelaniarako ezaugarriak txertatuz. *Hizkuntza* kategoriak egiten du bikoiztapen hori, zortzi ataleko taula 16 atalekora eramanez. Hiztunak bere mintza- eta idatz-jardunean bizi dituen *Wandelprozesse* edo bilakaera moduak zehazteko konstruktua da, horrela, hamasei ataleko sare-koadro hori.

C4	C2	D2	D4
C3	C1	D1	D3
A3	A1	B1	B3
A4	A2	B2	B4

Ez gara hemen atal bakoitzaren esplikazio zehaztutan sartuko, luzeegi joko bailiguke eta gaurko iruzkinaren asmoa besterik baita. Diogun, halere, 16 ataleko konstruktua horretan oinarritu duela Christian Münch-ek bere ikerlana, Kataluniako alfabetatze-bidearen analisi partikularrak modu uniformean egituratu eta azken ondorioak kontzeptualki sostengatzeko. Konstruktua teoriko

(13) Gauzak xeheago analizatze aldera *Nähesprachliche Praxis* edo *Gesprochene Näheprache* aipatzen da batetik, eta *Distanzsprachliche Praxis* edo *Geschriebene Distanzsprache* bestetik. Dikotomia ez da, esan bezala, ahozko/idatzizko adierazpideen artekoa.

horren argitan deskribatu ditu hainbat kasu partikular, eta kasu horietatik abiatuz gizarte mailako ondorioak ateratzen saiatu da.

I.4. Neurketa-lanaren zenbait ondorio

Zer ondoriotara iritsi da ikertzailea, Kataluniako Generalitat-en *Consorti per a la Normalització Lingüística (CPNL)* direlakoetan katalanez alfabetatzen ari ziren hainbat ikasketariri betearaziz bere galdetegia? Honako ondorio hauetara, besteak beste:

- a) Mintzajardunaren bestelakotze edo eraldatze-bideak aski ugariak eta diferentek dira, egungo Katalunian, idazmen-garapen horren ildotik. Idazmen-lanketak badu, hitzun horien mintzamoldean ere atzera-eraginik. Jakin beti jakin izan dugu hori: alfabetatu ahala gure «betiko mintzamoldea» bestelakotu egiten dela. Bestelakotze hori nolakoa, nongoa eta zenbatekoa den zehazten lagutzen du ordea konstruktuhonek: hori du bere abantaila. Orain xehe-xehe eman ezin ditugun (baina, gauza bera izan gabe ere, *language maintenance*, *spread*, *shift* eta *loss* kategoria soziolinguistikozentraletatik hain urrun ez dauden) *Kontinuität*, *Einrücken*, *Ausrücken* eta *Wechsel* elementu dinamikoez esplikatzendute, konstruktuhorren arabera, alfabetaturikohiztunen bestelakotze hori (14).
- b) Bestelakotze horren ondorio nagusietakobat zera da: hizkuntzahotz-urruna espazio intimo-barrenkoietarazabalduda, alfabetatze-lan horidelarik tarteko. Hori dio Münch-ek, zenbait adibide konkretu hartuz oinarri, sintesimoduko azken azalpenean: «Mit dem Einrücken in die Distanzsprachliche Praxis im Katalanischen ist grundsätzlich auch der Weg frei für einen wachsenden Einfluß der Distanzsprache auf die nächsprachliche Praxis (Münch, 2006: 223). Kontua ez omen da berria, ez eta Kataluniakoa soilik. Hala gertatu izan omen da lehenago, Europakobeste hainbat hizkuntzatan ere: idazmolde hotz-urrunak bere eragina izan omen du egunerokomintzamolde hurbilean, bertakohiztun-talde xeheak (ordura arte idatzizkoharreman-sareetatik askideskonektaturik bizi ohi zirenak) luze-zabal alfabetatu ahala (15).

(14) Orain arte ikusitakoaren arabera, *language maintenance* eta *Kontinuität*, *language spread* eta *Einrücken*, *language shift* eta *Ausrücken* eta, azkenik, *language loss* eta *Wechsel* dira kasuan kasuko uztarkideak. Berririodigu, ordea: formalkiantzekoak (oso antzekoak) izan arren, alde handia dago kategoriamultzobatetik (gizartekotik) bestera (norbanakora). Multzobiak nahasteak erabat desitxuratukoluke konstruktuosoa, eta ateratakondorioek ez lukete behar bezalakooinarri empirikorik.

(15) Bere hitzetan esanik, «So führte die allgemeine gesellschaftliche Alphabetisierung schon in vielen Sprachen Europas zu einer mehr oder weniger stark ausgeprägten Reorganisation des Nähebereichs im Sinne einer stärkeren Orientierung an der Distanzsprache, auch in den, eigentlich, der gesprochenen Nähesprache zuzuordnenden kommunikativen Bereichen.»

- c) Lehendik gaztelaniaz irakurtzen eta idazten ikasiak izaki orain (1990eko hamarkadan) katalanez alfabetatzen saiatu diren gehienak, uste izatekoa zen baino eragozpen gehiago topatu omen dute horretan saiatu diren milaka katalan helduek. Alfabetatze-lan horrek izan dituen eragozpen horien iturri bila hasita, elementu ideologikoak aurkitu ditu batetik Münch-ek: askok diotenez, Kataluniako herri-aginteeek behartu egiten dituzte katalanez idazten ikasi eta hizkuntzazko gaitasun-agiri bat (16) ateratzera. Hori dute motibo bakarra, edo nagusia, alfabetatze-ikastarora joan eta azterketara aurkezteko. Ez da hori, ordea, aurkitu uste izan duen eragozpen bakarra. Beste arazo-iturrietako bat zera omen da: hizkuntza katalan idatzi egokiaren norma estandarra «gora-egi» jarria dagoela. Orain arte nagusiki ahoz erabili izan den hizkuntzari ezarri zaion urrun-kontzepzio preskriptiboak markatuegi omen dago azterketen *ongi/gaizki* muga, eta kontzepzio horren nagusitasun gehiegizkoak ekartzen omen dizkio Kataluniako alfabetatze-bideari (bestelakoak aski izan ez eta) emendiozko zailtasun-nekeak. Etxetik katalan diren eta eguneroko mintzajardunean katalanez diharduten hiztun gehienek beren ahozko mintzamolde hurbilean duten gaitasun horri ez omen zaio behar lukeen zukua ateratzen horrela, eta erdi-bidean zintzilik gelditzen omen dira katalan-hiztun asko, bestela erraz jauzi egingo luketenak ahozko jardunetik idatzizkora. Hizkuntza idatziarentzat emandako zuzentasun-arauak, hori dela bide, lagungarri ordez enbarazo gertatzen ari omen dira Kataluniako alfabetatze-lanarako. Katalan *heavy/light* eztabaida osoa arazo horrekin loturik omen dago, horrekin bakarrik ez bada ere.
- d) Mintzamolde urrun-hotz horrek ez omen du, bestalde, jatortasun-marka gotorrik egungo eguneko katalan-hiztunengan. Ez omen dira katalan idatzi urrun horrekin behar adina identifikatzen. Ahozko mintzamolde hurbila omen da, funtsean, benetan berea sentitzen dutena. Beste hitzetan esanik, katalan urrun hori eskuratzeak ez omen die gainerako hiztunok bezala hain beharrezkoa duten jatortasun-oinarria nabarmenki indartzen.

II. HANGO ETA HEMENGO GERTAKARIEN KONPARAZIO-SAIOA

Zer esan dezakegu horretaz guztiaz, Euskal herritik begira? Ba ote dago Münch-en aurkikuntza horietan, guretzat ere argigarri den konturik? Antzera ote dira hemen ere kontuak, edota ba ote dago motiborik gurea «beste zerbait» dela uste izateko eta, beraz, ondorio horiei kasu handirik ez egiteko? Goazen pausoz pauso. Horrela,

(16) Bereziki *Nivell C* delakoa, oker ez banago Europako Erreferentzia Markoan ageri denarekin bat ez datorrena.

II.1. Aldeak

Bistan da, hasteko, hango eta hemengo egoera ezin direla erabat konparatu. Ez gizarte-egoerari dagokionean eta ez, bereziki, *language acquisition* delakoaren ikuspegi intralinguistikotik. Kataluniako alfabetatze-saio horietan behin eta berriz agertu diren ortografia zuzen erabiltzen ikasteko zailtasun-eragozpenak ez dira, hemen, urrundik ere maila berekoak. Aitzitik, sintaxiari ez zaio han aparteko garrantzirik ematen, Münch-en arabera: gaztelaniatik katalanera dagoen jauzia hain txikia izanik alor horretan, ulertzekoa ere da hori. Euskaraz idazten ikasi behar duenak, aldiz, bai etxetik euskaldun (nola-halako euskaldun) denak eta bai, bereziki, euskaldun berriak esfortzu handia egin behar du euskaraz (bai idatz-hizkera urrunean eta bai, agian nabarmenago, hurbilean) erraz eta zalu jarduten ikasteko. Alde horretatik, eta beste zenbaitetatik, oso kontuz ibili behar genuke hango emaitzak gure artera estrapolatzeko orduan. Zer gertatzen da, ordea, kontsiderazio intralinguistiko konbentzionaletatik ikusmolde soziolinguistikoago horretara (Münch-ek bere analisiaren ardatz aukeratu duen horretara) hegaldatzen garenean?

II.2. Adierazmolde urruna mintza- eta idaz-molde hurbila jaten ari?

Egia ote da hemen ere, Katalunian bezala, eguneroko mintzamolde hurbila «hotz-urrun» bihurtzen ari zaigula? Egia ote da hizkuntza idatzia- ren zuzentasun-arauak gatz-piperrik gabeko hizkera-moldea indartzen ari direla? Ez nuke ezetz esango. Ez, behintzat, osorik eta erabat. Beldur naiz, guri ere ez ote zaigun beste horrenbeste gertatzen ari. Euskara hotz, urrun, inon-inoizkoa ez den bat eraiki dugu hainbat hamarkadaz, hobe beharrez. Hori eraiki dugu eta eguneroko mintzajardun arruntaren gozoa eta sotila, bizia eta malgua galdu dugu bidean. Ez da halako adibiderik bilatzea nekez. Ez da hori, ene ustez, gure arteko alfabetatze-lanaren berariazko ekarpena: ez da bere erru espezifikoa, inola ere. Alfabetatze-bideak ere, eragotzi orde, indartu eta zabaldu egin du ordea joera hori. Milaka ikasleren (zehazkiago esanik, EGA edo HE2 aurrez eskuratua duten milaka irakasle euskaldunen) irizpen asmozko idazlantxoak irakurria naiz urteetan, oharrak ere jasoak eta idatziz emanak ditut hainbatean, eta ez dut uste ametsetan nabilenik. Münch-ek Katalunian antzeman duen fenomenoak ez da gure artean arrotz.

- a) Ondorio horretara iristeko ez daukagu, gainera, azterlan enpiriko sako- netara jo beharrik ezinbestean. Bilakaera horren oinarriko zertzeladez jabetzeko, bederen, ez dago hain sistematikoki begiratu beharrik: egu- neroko esperientzia pertsonaletik eta eguneroko harreman-sareetan bizi dugun interakzio modutik hastea aski da, hainbatean. Garo-usainetik

urrundu beharrak (17) (eta inor gutxik ukatzen du euskarak, hainbatean, usain-gabetze horren beharra zuenik) beste punta-muturrera eraman gaitu sarri: idatzizko jardun inpersonal espositiboak bereak dituen esaldi modu eta joskerak ahozko jardunean txertatzera. «Egunero erosten duzun egunkariak zer esango zenidake» xumetik salto ederra egin dugu, alajainkoa, iaz irakurritako inkesta hartara, oker ez banago «egunerokotasuneko aldizkari-erosketarekiko zure irizpena» eskatzen zuen hartara. Eguneroko mintzamoldetik hurbil behar luke luze-zabaleko inkestak, benetako euskaldun-jendeak ententitu eta itxuraz erantzungo badu. Badirudi, ordea, errazegi «gainditu» dugula argi-errazulergarriaren koska hori. Ugari sortzen dugu esamolde bihurritik, hori dela-eta, behar denean eta ez denean. Etxerako ere aski gogoan hartze-koak dira, Münch irakasleak auzorako esandakoak. Zuzena da beraz, hainbatean, ikertzaile alemanaren diagnostiko hori (18): distantziazko jaso-formalean irabazi duguna eguneroko mintzamolde hurbilaren gazi-gozaan galtzen ari gara hainbatean.

- b) Zuzena izanik ere diagnostikoa, baliteke egiaren erdia baizik ez izatea diagnostiko hori. Gure artean zabaltzen ari den hizkera (eta idazkera) distante-hotz-katramilatuak badu, izan ere, bigarren iturbururik: erdaratiko interferentzia. Adibide xume bati helduko diot berriro ere, buruan dudana hitz bitan azaltzeko (19). Aurtengo sagardo-garaia orain hasten dela-eta, hor egin du Euskadi irratiko esatariak bisita Astigarraga aldera. Bertara joan eta sagardogile bati egin dio elkarrizketa: aurtengo sagardoa «gorputz onekoa, aromatikoa eta gardena» izango den itxaropenik ba omen du honek; sagardo-edatera datorren «lagunen gehiengoa» gustura uzteko modukoa izango den esperantza omen du. «Aromatiko» kontua oraingoz alde batera utzita, bistan da sagardo «gardena» eskolak eman diola Astigarragako sagardogileari, ez gura-soetatik jaso duen hitz-altxorak eta bere adineko herritarren harreman-sare arruntean nagusi dabilen euskara-moduak. «Eskola» dioda-

(17) Gogoratu K. Mitxelaren esaldi famatua, euskararen batasuna zela-eta Arantzazuko biltzarerako prestatu zuen txostenaren sarrerakoan iltzatua.

(18) Horrek guztiak, azken ondorio gisa, guretzat ere kontuan hartzekoa iruditzen zaidan gogoeta-bidera ekarri du liburu-idazlea: «So wird auch heute von Schreibern des Katalanischen, trotz der, durch die Sprachpolitik herbeigeführten Repositionierung des Katalanischen in der Gesellschaft, und trotz ihrer eigenen Fortschritte im Bereich der graphischen Distanz des Katalanischen, die gesprochene Nähesprache von vielen als Inbegriff katalanischer Sprache, Kultur und Lebensart empfunden, die es auch wie vor sowohl gegenüber der Dominanz des Spanischen als auch gegenüber der katalanischen Distanzsprache zu bewahren gilt». Hots, katalan idatziak ez omen du, katalan alfabetatuen artean ere, katalanezko mintzoaren pareko balio-indarrik hizkuntzaren bidez katalan kultura eta bizimodu berariazkoa (hots, katalanezko jatortasun etnokulturala) aditzera eman eta sentiera biziz jasotzeko orduan.

(19) Atzo ilunabarrean Euskadi irratian entzundakoa da kasu hau. Atzoko kontua izanik, entzundako hitzartea osorik jaso dudala esango nuke. Aurrekoa ez bezala irratiko dokumentazio-gunean konprobatzerik balezake, seguruenik.

nean, irratiz hor nonbait antzeman zaion adin-buelta kontuan izanik «alfabetatze-lana» esan nahi dut bereziki: euskaltegiak, egunero (edo aldian behin) irakurtzen duen euskal egunkariak edo batak zein besteak eskuratu dioten alfabetatzea. Münch-en karriletik genbiltzake, beraz, horraino: bere gurasoek nekez entzundako eta (sagardo konturako behintzat) inoiz erabili gabeko «garden» erantsia lioke, euskara idatzi jaso-urrunaz eskuratu duen ezagutza lagun, Astigarragako sagardogile horrek bere mintzamolde hurbilari. Zertara dator ordea, eta zergatik, horren ondoren ezpainetaratu duen «lagunen gehiengo» hori? Hori ere euskara idatzi hotz-urrunaren irrupzioa ote da? Hiztun garbia izanik gizaseme hori (20), eta hainbatean alfabetatua, zergatik ez du besterik gabe «lagun gehienak» esan? Ez dakit Euskal herri osoan gauzak nola diren. Astigarragan bai: erdarazko «la mayoría de X» euskaraz adierazteko, «X gehienak» esatearekin aski izan da orain arte testu-inguru horretan. Hots, «la mayoría de los marineros se ha quedado en tierra» adierazteko aski izan da orain arte «marinel gehienak lehorrean gelditu dira» esatearekin (21). Orain sortu zaigu joera, Astigarragan eta nonahi, «marinelen gehiengo» gora eta «marinelen gehiengo» behera jardutekoa.

- c) Zergatik? Seguru al gaude joera horren iturburua zein den? Egia ote da, Münch-ek esandakoaren ildotik, euskal «geschriebene Distanzsprache» dagoela joera horren iturrian, eta urrundik urrunerako idatz-hizkuntza hori ari zaiola ohiko (orain gutxira arte, kasik erabateko) euskal «gesprochene Nähesprache» delakoari (aurrez aurreko mintzoera arruntari) gaina hartzen? Ez ote genuke horrelakoetan, euskararen beraren barneko berrantolaketa baino gehiago, erdaratik interferentziaren eragin biziak hitz egin behar? Ez ote dugu gaztelania (urruna zein, bereziki, hurbila), ez euskara jasoa (nola-halako aldaera jasoa), gure mintzamolde arrunta erasaten ari zaiguna, lehenik eta behin (22)?

Nik baietz esango nuke, goiko kasu horretan eta horrelako beste hainbatetan. Hala esango nuke, eta ez nintzateke batere harrituko katalanarekin ere lautatik bitan halakorik gertatzen ari izatea. Katalan hiztunen elkarriketak (liburuak ugari biltzen ditu halakoak) berriro irakurri ahala ondorio horretara iritsi naiz. Eztabaidagai da hori, jaki-

(20) «Hiztun garbi»aren egungo eguneko langa orain dela ehun urtekoaren parekoa ez dela jakinik noski, aski euskaldun garbia iruditu zitzaidan Astigarragako gizasemea. Euskaldun zahar alfabetatua, nolabait esan.

(21) Ez naiz hemen euskalki batzuetan *gehien* hitzak (izana) duen hedadura semantikoaren kontuaz ari, hegoaldeko eta oraingo euskaldun gehienon mintzamolde arruntean hitz horrek duen esanguraz baizik.

(22) Ez dakit noiz konturatzen hasi behar dugun, euskarari leku gehien jaten diona ez dela gaztelania jaso-idatzia, hurbil-ahozkoa eta, beste maila batean, hurbil-idatzia baizik. Kontu horrek *Umgangssprache* delakoarekin duen harremanaz ikus, esate baterako, Holtus eta Radtke (1984).

na: ez naiz ikertzailearen ondorioa alderik alde dudatan jartzen ari, hainbat kasutan fenomeno bat baino gehiago lanean ari izan litezkeela iradokitzen baizik. Litekeena da, A ala B fenomenoak gertatzen ari izan ordez A eta B fenomenoak gertatzen ari izatea aldi berean. Interferentziak euskara urrunean eragin al du lehenik eta gero, Münch-ek dioen bidetik, interferentziaren ondorio hori mintzamolde hurbilera zabaltzen ari al da? Edota alderantziz? Denbora-pasa merkea irudituko zaio gogoeta moduko hori bati baino gehiagori. Ez naiz ni iritzi horretakoa: uste baino garrantzi handiagoa du mintzamolde arruntaren gesaltze-bidea nondik norakoa den jakiteak.

Mintzamolde urrun-hotz horrek berekin duen lotura afektiboa, eta pizten duen nortasun-jarrera, baliteke Katalunian bezala diferentziala izatea hemen ere. Jatortasun-marka, egungo egunean ere, baliteke ahozko euskara hurbilean kokaturik egotea eta hura izatea, funtsean, euskaldun-jendeak etnokulturalki «bere» sentitzen duen aldaera nagusia. Garrantzizko ondorioa da hori, guretzat ere, egia izatera. Bertsolaritzak gure artean (bi mende luzez bederen) izan duen eta egungo egunean ere euskaldun (batez ere euskaldun zahar) askoren artean duen arrakastaren iturburuetako bat hor legoke. Euskaldun-jende arrunta, ez ezinbestean elite intelektuala edo eskola-munduko profesional multzo jakina, liburuak baino gehiago erakartzen du orain ere kantuak, bertsoak eta mintzoak. Azken mende-laurden honetan alfabetaturiko euskaldun-jendeak ere lehentasun-molde hori duela uste dut nik, funtsaren funtsean. Hitzaren xarma hori ez da, Münch irakaslea mintzo, euskararen berezitasun huts. Guk baino tradizio literario zahar-aberatsagoa, eta guk baino alfabetatze-ohitura zabalduagoa, izandako Katalunian ere halako arrasto zabala aurkitu uste du berak. Ez genioke, hortaz, ondorio horri ere muzin egin behar.

Labur bilduz: on guke guztiok, Christian Münch-en hipotesi horiek kontuan hartuz, mintzamoldearen eta idazmenaren berritze- edo bestelakotze-kontuok zertxobait zorrotzen, eta aldaera bakoitzaren argi-ilunak zehazten, saiatuko bagina. Arazo bat konpondu nahi denean, izan ere, diagnostiko zuzena egitea funtsezko aurrelana da.

III. MÜNCH-EN ZENBAIT BALIOESPEN SOZIOLINGUISTIKO

Katalan zahar eta berrien idazmena izan bada ere ikertzaile alemanaren aztergai nagusi, liburuak ez ditu alfabetatze-saio instituzionalaren emaitza linguistikoak (*acquisition planning* alorrekoak eta sortuz doan hizkera/idazkera molde urrunaren ezaugarriak) bakarrik analizatu. Hortik aurrera ere jo du berak, gorago aipatu dudanez, eta soziolinguistika katalanari errepasoa ere eman nahi izan dio. Aski errepaso kritikoa, egia esango badugu. Horrelakoetan maiz gertatu ohi denez konforme nago bertan esaten duen hainbat gauzarekin, eta dudatan utzi nau edo ez nau asebeste beste zenbaitetan. Aldeko eta kontrako

iritzi-ohar soilak eskaini nahi ditut hemen, kontuok zertxobait argitzen haste aldera. Konforme nago, oro har, Christian Münch-en balioespen biokin:

III.1. Aho-hizkuntza izandakoa idatz-langintzarako estandarizatzea (oro har, corpus-plangintza osoa) zeregin estralinguistikoa da aski neurri zabalean

Estandarizatze-lanaren eta *corpus-plangintza* osoaren atal estralinguistikoa berariaz azpimarratzen du liburugile alemanak. Horretan oinarriturik gogor kritikatzan ditu, une batez, Katalunian (eta, handik bueltan, hemen) indar berezia izandako ikuspegi teoriko batzuk. Hala dio 33. orrialdean: «die Tatsache, daß jede Norm nur dann erfolgreich sein kann, wenn sie durch ihre Sprecher angenommen ist und allgemeine Verwendung findet». Arrazoi osoa du horretan, nire iritziz: hizkuntza baten arau ortografiko, lexiko, foniko edo morfosintaktikoen arrakasta ez du arau horien «ontasan» intralinguistikokoak (bakarrik, edo nagusiki) determinatzen, bere gizarte-onarpenak baizik. Arauak arrakasta izango badu, onartu egin behar dute hiztunek. Araua ikasi egin behar dute, eta luze-zabal erabili: minoria soil baten jarduna ez da horretarako aski. Horrek, jakina, zehaztaper intralinguistikoez gainera kontsiderazio soziolinguistikokoak eta glotopolitikoak aintzakotzat hartzea eskatzen du.

Status-plangintzatik aparte garaturiko corpus-plangintza orok berekin duen arriskua erabatekoa da: paperean, paper hura idatzi duenaren lotsagarri, iltzaturik gelditzeko arriskua, hitzun gehienen ezpain-lumetan txertatu gabe. Ninyoles-en 1971ko aipamen famatu batean oinarrituz, Fishman-en aspaldidandiko argudio nagusietarikoa zurkaizten du Münch-ek: alferrik da «hizkuntza ederrak honelakoa, horrelakoa edo halakoa» izan behar lukeela esatea eta «hizkuntza eder» horren eredu teorikoa eskaintzea, eredu horretaz baliatu behar lukeen hiztun-elkarteak (horren beharrik handiena duen elkarte horretako zenbait harreman-sarek eta hiztun-idazle multzok bereziki) eredu hori gogoko ez badu, zuzen erabiltzen ikasten ez badu eta, bereziki, eguneroko jardun arruntean halaxe egiten ez badu. Joera handia dugu euskaldunok, are hizkuntza-soziologiaren alorrean dihardugunok, egia zorrotz hori alde batera utzi eta araugintzaren kontua, langintza horren parte zentrala eta ia bakarra, hiztegiak, gramatikak eta estilo-liburuak egin eta argitara ematea dela uste izateko. Garrantzitsua hori dela eta hortik aurrerakoa gauza xumea dela uste izan ohi dugu sarri. Xumea eta, beraz, adituon interesa eskatzen ere ez duena.

Ederra litzateke kontua, jakina, gauzak horrela balira: dagokionak (Euskaltzaindiak, azken finean) erabaki bitza erabaki beharrekoak (ortografia, hitz-altxor orokor eta espezializatua, gramatika eta ahoskera) eta euskaldunok, zintzo eta fite, hark erabakitakoak bete ditzagun bururik buru. Horra hor arazo guztiak konpondu. Ederra litzateke. Kontuak ez dira horrela, ordea, ez gure artean eta ez mundu zabalean. Münch-en irakatsiak lagundu egiten digu

egia horretaz jabetzen. Lehendik jakiteko motibo sendorik bagenuen ere, ezizusia egiten diogun egia latz hori begien bistaratzen digu berak, katalan-hizkuntza eta hango alfabetatze-saioa hizpide harturik. Hizkuntza baten normatibazioa ez da arauak eman eta argitaratzea soilik. Hori baino mila aldiz konplexuagoko fenomeno soziokultural eta politiko-instituzionala da, gehiegitan ahazten badugu ere, hizkuntzaren barne-normaltze hori.

III.2. *Normalització lingüística*-ren mugak eta flakeziak

Katalanek sortua da, gorago esan denez, *Normalització lingüística* delakoa: bai hitza eta bai, bereziki, kontzeptua. Haien zordun gara gu, bete-betean, *hizkuntza-normalkuntzaz* dihardugunean. Erreferentziazko kontzeptu zentrala izan da *normalització lingüística* hori, Katalan-herrietan eta gure artean. Egia da Georg Kremnitz batek aspaldi aztertu zuela kontzeptua, eta bere zenbait muga agerian jarri. Azken urteotan ugaritu egin dira ordea, aleman-hizkuntzako mundu akademikoan, gaiari aurrez aurre heldu eta balioespen kritikoak erantsi dizkioten adituak. Horietarikoa dugu, bete-betean, Christian Münch.

- a) definizioaren lausoa: Katalanistikaren esparruan hizkuntza-normalkuntzak izandako zenbait formulazio ahul definiturik dago, bere ustean. Definizioaren ahulaz edo, zehazkiago, lausoaz kexatzen da bera. Ninyoles hartzen du berriro aipagai, soziolinguista valentziarraren esaldi honen lausotasun kontzeptuala azpimarratuz: «la normalització comporta sempre la consciència d'aquella distància que cal recórrer, d'un camí que (...) ens porta d'»allò que som» a «allò que deuriem esser» (23). Zer da ordea, praktikan, «allò que deuriem esser»? Nora eramango gaituen ez dakigun trena hartzea noraino da zuhur? Ez zaio arrazoirik falta, hainbatean: hizkuntza-politikaren bizkarrezur osoa *hizkuntza-normalkuntzan* oinarritzen baldin bada, han (Katalunian) eta hemen, eta ekimen horren helburua zehaztu gabe baldin badago propos, zertarako balio digu bizkarrezur horrek? Badago hor koska bat, errazegi gairiditu uste ohi duguna baina eguneroko praktikan, besterentzat bezainbat guretzat, behaztopa-harri sakon gertatu ohi dena. Inportantea da, zinez, hizkuntza-normalkuntzaren hainbat definizioen izaera lauso horretaz jabetzea eta definizio horietan «self-fulfilling prophecy» direlakoek duten lekuaz jabetzea, zertan ari garen, zergatik eta zertarako, begien bistatik galduko ez badugu. Arrazoi ematen diot horretan.

Nik ez dut uste halere, eta baliteke horretan Münch-ekin bat ez etortzea, lausotasun hori ahuldadea denik ezinbestean. Ez beti, behintzat. Konstruktua teoriko horrek gizarte-giroa du oinarri, ezinbestean. Gizar-

(23) Ikus Ninyoles 1976, 76. or., in Münch, 2006: 34.

te-giro hori ez da inoiz uniforme, batetik. Gizarte horretan eragiten duen *Zeitgeist* delakoa ere aldatuz joan ohi da, bestetik: hizkuntza-normalkuntzari buruzko iritzi-jarrerak eta jokamolde nagusiak ere aldatuz joan ohi dira, hori guztia dela medio. Gizarte-giroa aldatzen den neurrian, irismena eta orientazioa ere gutxi-asko aldatu beharra du lekuan lekuko hizkuntza-normalkuntzak, bide-bazterrean galdurik geldituko ez bada. Aldatuko bada, berriz, lagungarri ordez enbarazo ditu azken helburuen definizio zurrun-zehatzak. Ahuldade-arriskua bezainbat malgutasun-iturri ere bada, hortaz, lausotasun hori. Malgutasun-iturri da eta ez da, besterik gabe, gutxiestea komeni.

- b) Konfliktu-burrukaren formulazioak ahuldu egin ditu gainerako azterbideak. Hizkuntza-normalkuntzak bezala, aparteko lekua izan du *language conflict* kontzeptuak Katalunian oro har, eta bertako soziolinguistikan bereziki. Oso erakargarriak dira, alde horretatik, Jordi Bañeres-en eta Joan Maria Romani-ren testu jakinak aipatuz Münchek (2006: 35) esaten dituenak. Funtsezkoa iruditzen zait bereziki, bere ikuspuntuaren abiaburu delako, Argenter-ek 1991n, *Institut d'Estudis Catalans*-en osoko bilkuran, azaldutako hura: «Fins i tot el desplegament d'una disciplina com la sociolingüística catalana s'ha centrat obsessivament en l'anàlisi del conflicte català/castellà o català/francès i de categories que en deriven; poc ha contribuït en canvi a fornir-nos un coneixement científic de les diverses varietats del nostre repertori verbal i de l'estratificació sociolingüística de la nostra comunitat» (Argenter, 1991: 15).

Ez du Argenter-en esaldi horrek, nire ustez, *language conflict* kontzeptuaren garrantzia eta izaera ezabatzen. Bai, ordea, aztertu beharreko gauzak asko direla gogorazten, eta azterbide osoa puntu batean zentratzea kaltegarri izan litekeela azaltzen. Arazoen aniztasunaz jabetu beharra, eta horretarako ikuspegi zabalaz jokatu nahia, oso da arrazoizko. Hala da oro har, hizkuntza-politika aztertzerakoan. Halaxe da esparru konkretuagoak ikertzerakoan ere: helduen alfabetatze-lanaren zergatikoak, zertarakoak, nolakoak eta norainoakoak oso dira berariaz landu beharreko gaiak. Gure alorreko alfabetatze-esparrura etorritz, adibidez, ikasketarien eta agiridunen kopuru-kontuen analisia ezinbestekoa da, langintza osoaren gizarte-dimentsioa begien bistatik galduko ez bada. Análisi kuantitatibo hori hankamotz gelditzen da, ordea, lortzen ari diren emaitza kuantitatibo horiei balorazio kualitatiboa eranstean ez bazaie. Balorazio kualitatibo horretan zentratzen da, hain zuzen, München lana. Zer-nolako katalan alfabetatuak ari gara sortzen? Zertarako gai dira katalanez, eta zertarako gaztelaniaz, beren idatzizko jardunean? Zer-nolako katalana sortzen ari da horien lumatik? Zer eragin du katalan idatzi «berri» horrek katalan-jendearen ohiko mintzajardunean? Zer-nola eragiten dio horrek, azkenik, alfabetatu berri horien katalan-hizkuntzarekiko atxikimendumoldeari?

IV. ASEBETE EZ NAUEN ZENBAIT PUNTU

Normala ere denez, liburua irakurtzerakoan ez naiz beti-beti konforme sentitu egileak bertan dioenarekin. Iritzi diferenteren bat azaldu dut dagoeneko, puntu jakinen batean edo bestean. Bada ordea liburuan, ohar xume horiezaz gainera, printzipiozko desadostasunik eragin didan konturen bat edo beste. Horren berri eman zahi nuke hemen, iruzkinari amaiera eman aurretik.

IV.1. Soziolinguistika ez omen da hizkuntza idatziaz ezer asko arduratzen

Bere hitzetan esanik, «Schreiben und Schriftlichkeit sind keine traditionellen Themen der Soziolinguistik (24)». Ez nuke nik horrelakorik hain erraz esango. Egia da soziolinguistikak (batzuek, Fishman-en bidetik, *hizkuntza-soziologia* deitu ohi dugunak) mintzajardunaren gizarte-moldaera duela aztergai nagusi. Hori duela aztergai nagusi eta, horren barruan, oso berariaz ikertzen duela nork-norekin-noiz-zertaz darabilen hizkuntza edo aldaera bat, eta noiz bestea. Egia da orobat, Münch-ek zuzen dioenez, hizkuntzaren forma normalduarekin (idazterakoan nagusi den forma batu edo estandarrekin) aski nola-halako ezkontza (bai eta ezkon-ondoko egonezina) duela hizkuntza-soziologiak. Ez da harritzekoa: jendeak *egiten duena* hartzen badugu soziolinguistok aztergai nagusi (ez *egin behar lukeena* edo *oinarri-oinarrian*, *bera konturatzen ez bada ere*, *egiten ari-edo dena*) ahozko jarduna aztertu beharko dugu lautatik hirutan. Lautatik hirutan edo, segun noiz-nola, hamarretatik bederatzietan. Hizkuntza idatzitik oro har, eta hizkuntza idatziaren forma bateratutik bereziki, urundu egin du eskakizun horrek hizkuntza-soziologia.

Urruntzeak ez du esan nahi, ordea, hizkuntza idatziari (idatziari oro har, eta forma idatzi kanonikoari bereziki) bizkar ematen dionik soziolinguistikak. Ez zion bizkar eman lehen, hasierako urteetan: aizu bekit hemen Münch-ek, zergatik ez dakidala, bazterrera utzi dituen Heinz Kloss, Einar Haugen eta Uriel Weinreich aipatzea (25). Eta ez dio bizkar eman geroztik ere: aparteko atentzioa jasoa du idazlangintzaren gizarte-moldaerak, 1964ko Bloomingtongo bileraz geroztikako soziolinguistika akademikoaren jardunean. Tesigileak puntu horretan dioena orpoz orpo onartzeak *corpus planning*-en hainbat ekarpen eder alde batera uztea eskatuko luke: barrenak ez dit halakorik

(24) Itzulpen libreaz, «idazte-lana eta idatzizko jarduna ez dira soziolinguistikaren aztergai mami izan»

(25) Bazterrera utzi izate hori are da nabarmenago ikertzaile «zahar» horien lanak hizkuntza-normalkuntzaren pareko (edo ez oso bestelako) kontestu geo-linguistikoetan oinarritu zirelarik eta, beraz, Kataluniako azterlanaren konparazio-gune balios gerta zitezkeelarik. Kontua are da harrigarriago aurrelari horiek kultura alemanean edo, oro har, germanikoan txertaturik daudenez. Izango du kontuak, seguru nago horretan, bere motiboa: nire ezjakinak ez du, noski, aparteko baliorik.

agintzen. Baliteke Münch-ek esan nahi izan duena nik gaizki ulertu izana. Neurea litzateke kasu horretan okerra. Esan nahi duena ongi jaso badut, aldz, ez nago esaldi horrekin konforme.

IV.2. Soziolinguistika katalanaren motibazioak

Inork ez du ukatzen, ez hemen eta ez Europan, soziolinguistikak harrigarriko garapena izan duenik Katalunian. Arrazoizkoa da, horregatik, garapen horren zergatikoak argitu nahi izatea. Zergatik hainbat garatu den edo, gutxienez, garapen hori zerekin lotuta ageri den. Christian Münch-en ustean (2006: 34-5) Kataluniako gizarte-bizitzan hizkuntza-politikak hartutako pisua izan da soziolinguistika katalanaren garapen akademiko horren motibo nagusi.

Ez nago batere seguru, soziolinguistikak Katalunian izan duen garapen akademiko-unibertsitario (bere esanean) harrigarriak motibazio politiko-instituzional hori izan duenik batik bat. Hizkuntza-politika eta hizkuntza-normalkuntza askotan elkarren eskutik dabilta. Baina horrek ez du esan nahi, soziolinguistikak Katalunian izan duen garapen akademiko-unibertsitarioak motibazio hori izan duenik justu-justu. Ez daukagu urrutira begiratu beharrik, puntu horretan epaia errazegi eman dela ikusteko. Hemen gaude euskaldunok, aski antzeko inguramen politiko-instituzionalean eta han bezain hizkuntza-kontu larriarekin. Ezin esango dugu polarizazio politikoa nabarmenki txiki-agoa denik hemen: diferentea bai, agian, hainbat ikuspegitatik begiratzen bada kontua; txikiagoa, ordea, nekez. Herri-aginteen baliabide material eta instituzionalak ez dira hemen han baino ahulagoak, kontzertu ekonomikoa dela medio.

Han posible izan dena ezinezkoa gertatu da, ordea, hemen: ez soziolinguistika-instituturik sortu dute EAEko herri-aginteeek, eta ez hangoen usainik ere lukeen hizkuntza-soziologiazko katedra-sararik sortu da hemengo unibertsitate publiko eta pribatuetan. Ez dakit zerk esplikatzeko duen ongien, katalan-herrialdeetako loraldi soziolinguistiko unibertsitario-akademiko handia eta gure (haien aurrez aurreko) lehorte. Zergatik gertatu den ez dakit. Azken mende-laurdeneko instituzionaltze politikoaren ondorio huts ez dela izan uste izateko badugu, hori bai, behar adina elementu.

V. AZKEN OHARRAK

Aski luzatu naiz dagoeneko, eta horrela beharko du gaurkoz. Argitalpen inportante bat dugu eskuartean. Egia da ez dela gutaz mintzo, katalanez baizik. Egia da, orobat, Kataluniako gertaera soziolinguistikoaren atal bat aztertzen duela nagusiki, ez egoera osoa. Erakargarria da, ordea, Münch-ek egin duen azterlana eta handik atera duen zenbait ondorio. Egin dizkiodan puntualizazio-

ek ez dute, bistan da, bere ekarpenaren mamia indargabetzen. Zer pentsatua ematen dute, oro har, bere ikuspegiak eta zenbait ondoriok. Hemen ere halako azterbideak bultzatzeko gogoia pizten dute, bestetik.

Hizkuntza-normalkuntzaren gaineko eztabaida teoriko sendoa izan da (eta egungo egunean ere ari da gertatzen) Katalunian, bertako adituen, normalkuntza-zaleen, detraktoreen eta herri-agintarien artean. Eztabaida eta buru-lantze horien jakitun da Münch; horien zordun ere bai. Bere liburuan oihartzun ozena dute kontu horiek guztiek. Oihartzun ozena dute eta, funtsaren funtsean, kezka bizi baten lekuko ditugu: katalana indarberritzeko saioa, 1980tik aurrera instituzionalizatua, nahi eta uste bezain ondo ez doan seinale (26). Aparteko garrantzia aitortu behar genieke, horrexegatik, adituen arteko eztabaida horiei. Atentzio handiz aztertu behar genuke batzuen eta besteen argudio-bidea, geure burua itsutu nahi ez badugu eta besteren bizkar ikasten ahalegintzeko prest baldin bagaude. Gu baino aurrerago doaz katalanak hizkuntzaren gizarte-dimentsioari dagozkion hainbat gauzatan, eta haien argi-itzalak bide-erakusle izan behar genituzke. Ez dago honetan ere, egia da hori, mimetismo hutsez jokaterik. Uste baino tarte txikiagoa dago gainera, hainbat alorretan, haien eta gure ekimenen artean. Badago zer ikasia ordea, ugari, eta ez genuke aukera eder hori alde batera utzi behar. Münch-en lana, beste hainbatena bezala, lagungarri ederra dugu horretarako.

BIBLIOGRAFIA LABURRA

- AMMON, ULRICH, NORBERT DITTMAR eta KLAUS MATTHEIER (arg.) (1987) *Soziolinguistik. Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft*. 1. alea. Berlin: de Gruyter.
- ARGENTER, JOAN (arg.) (1991): *Debat sobre la normalització lingüística. Ple de l'Institut d'Estudis Catalans (18 d'abril 1990)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Secció Filològica.
- (2000): «Kodifikations- und Normalisierungsprozesse. Wechselverhältnisse und Widersprüche», in *Grenzgänge. Beiträge zu einer modernen Romanistik* 7, 96-115.
- AZEVEDO, MILTON, ALBERT BASTARDAS, EMILI BOIX eta PAUL O'DONELL (arg.) (1995-1997): *Sociolinguistics*, North American Catalan Society (= *Catalan Review* IX, 2)
- BADIA I MARGARIT, ANTONI (1969): *La llengua dels Barcelonins. Resultats d'una enquesta sociològic-lingüística*. Barcelona: Edicions 62.

(26) Ikus, beste askoren artean, Albert Branchadell (1996), Maria-Lluïsa Pazos i Noguera (1990), Miquel Strubell (1999) eta Francesc Vallverdú (1995).

- BRANCHADELL, ALBERT (1987): «Normalització Lingüística: el concepte», in: *Límits* 3, 21-43
- (1996): *La normalitat improbable*. Barcelona: Empúries.
- GÜNTHER, HARTMUT eta OTTO LUDWIG (arg.) (1994): *Schrift und Schriftlichkeit. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung*. 1. alea. Berlin: de Gruyter
- HOLTUS, G. eta E. RADTKE (1984): «Der Begriff «Umgangssprache» in der Romania und sein Stellenwert für die Iberoromanistik», In Holtus, G. eta E. Radtke (arg.). *Iberoromanistik in der Romania. Festschrift für Heinz Kröll*. Tübingen, 1-22.
- JOAN I MARÍ, BERNAT (1996): *Les normalitzacions reeixides. Aproximació a l'estudi de la construcció de llengües nacionals a l'Europa del segle XX*. Barcelona: Oikos-tau
- KOCH, PETER eta WULF OESTERREICHER (1985): «Sprache der Nähe – Sprache der Distanz. Mündlichkeit und Schriftlichkeit im Spannungsfeld von Sprachtheorie und Sprachgeschichte», in *Romanistisches Jahrbuch* 35, 15-43.
- (1990): *Gesprochene Sprache in der Romania: Französisch, Italienisch, Spanisch*. Tübingen: Niemeyer.
- (1994): «Schriftlichkeit und Sprache», in Günther/Ludwig 1994, 587-604.
- KREMnitz, GEORG (arg.) (1979): *Sprachen im Konflikt. Theorie und Praxis der katalanischen Soziolinguisten. Eine Textauswahl*. Tübingen: Narr (=Tübinger Beiträge zur Linguistik, 117)
- MARTÍ I CASTELL, JOAN (arg.) (1991): *Processos de normalització lingüística: l'extensió d'ús i la normativització*. Barcelona: Columna.
- MÜNCH, CHRISTIAN H. (2006): *Sprachpolitik und gesellschaftliche Alphabetisierung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- NINYOLES, RAFAEL LLUIS (1971): *Idioma i prejudici*. Palma de Mallorca: Moll.
- PAYRATÓ, LLUIS (1996): *El català col.loquial. Aspectes de l'us corrent de la llengua*. València: Universitat de València
- PAZOS I NOGUERA, MARIA-LLUÏSA (1990): *L'amença del català light*. Barcelona: Tibidabo.
- RUIZ, FRANCESC eta BESTE (1996): *Història social i política de la llengua catalana*. Barcelona: Eliseu Climent

- SOLÀ, JOAN (1985): *Del català incorrecte al català correcte. Història dels criteris de correcció lingüística*. Barcelona: Edicions 62
- STRUBELL, MIQUEL (1999): «Societat i normalització lingüística», in bera eta beste (arg.) *El Català. Un debat a finals del segle XX. De la normalització a la normalitat*. Barcelona: La Busca
- VALLVERDÚ, FRANCESC (1995): «Linguistic Normalization and the Extension of the Use of Catalan», in Azevedo, Bastardas, Boix eta O'Donell (arg.) 61-76.